

Eesti kooli ajalugu neljas köites. 3. köide (1918 – 1940)

Kutseõppeasutuste õppe-ja metoodiline kirjandus

Oluline osa õpilase intellektuaalse arengu edendajana koolis on kahtlemata head õpetajad oma elava sõna ja isikuga. Kuid niisama oluliseks koolitöös on ka hea õpik, mis on tähtsaim õppevahend. Õpik on õpilasele ustavaks abimeheks koolis, iseseisval õppimisel ja kordamisel.

Seoses üleminekuga emakeelsele haridusele vabariigi algusaastail oli vajadus emakeelse õppekirjanduse järele suur. Eestikeelsed õpikud kas üldse puudusid, olid vananenud või ei vastanud uutele õppekavadele ja ideoloogilistele kontseptsioonidele. Et kutseharidussüsteemi hakati alles rajama, puudusid õpikud seal pea täielikult. Ka eesti keel oli kirjakeelena alles noor. 1920. aastail veel aktiivses arenemisjärgus. Keele reegleid alles pandi keeleteadlaste poolt paika, seni valitses kirjakeeles anarhiline korralagedus paljude paralleelsete vormide ning kohmakate konstruktsioonidega. Emakeelset teaduslikku kirjandust oli minimaalselt avaldatud. Puudusid eestikeelsed oskussõnad ja teaduslikud terminid.

Kui eesti keele õigekirjutuse üldreeglid olid põhiliselt paika pandud, kuigi ägedad vaidlused ning uuendused sellel alal toimusid veel ka järgmisel kümnendil, olid õpikute autorid ja tõlkijad ning õpetajad erialase terminoloogiaga kimpus kõigis eri- ja üldainetes.

Nii füüsika kui matemaatika oskussõnade väljatöötamise alal algas süstemaatiline kollektiivne töö juba 20. sajandi II kümnendil. Füüsika-alaseid oskussõnu töötasid välja vastavad komisjonid Tartus ning Peterburi Eesti Üliõpilaste Seltsis. Kummagi komisjoni töö laiaulatuslik ühtlustamine toimus ülemaalisel füüsika- ja matemaatikaõpetajate kongressil, mis toimus 4. – 6. augustini 1917 Tartus.¹

Eesti keele seisukohalt vaatas füüsikute töö üle M. Veski ning 1919. aastal ilmus Tartus 1846 terminit sisaldav “Füüsikute sõnastik”, mis 1921. aastal toimunud II füüsika-, matemaatika- ja kosmograafiaõpetajate kongressil heaks kiideti ning soovitati see koolides kasutusele võtta.²

¹ J. Lang, Eestikeelsed füüsikaõpikud ja oskussõnavara aastail 1855 – 1940. – Teaduse ajaloo lehekülgi Eestis, II. Tallinn, 1976, lk. 146.

² Samas, lk. 146.

Ka matemaatika-alased eestikeelsed terminid leidsid I füüsika- ja matemaatikaõpetajate kongressil käsitlemist. Seal arutati läbi ja kinnitati 400 matemaatika-alast terminit, mis ilmusid oskussõnastikuna 1921. aastal.³

1930. aastal ilmus Tallinnas Poeglaste käsitöö oskussõnastik, kus olid vastavad enamkasutatavad terminid koos saksa- ja venekeelsete vastetega.

1920. aastate algul soetati õppekirjandust esialgu võõrkeeltest tõlkimisega. Õige varsti hakkasid aga algupäraseid õpikuid koostama oma autorid. Et kutseharidussüsteemi alles rajati, nappis seal algul kvalifitseeritud õpetajaid. Seetõttu oli ka kutseharidusõppeasutustele vajalike erialaõpikute saamine raskendatud. Eesti autorite, enamasti staažikate gümnaasiumiõpetajate koostatud üldainete õpikuid hakkas aga 1920. aastate algul ilmuma rohkesti. Keskkoolidele mõeldud üldainete õpikuid kasutati oma spetsiaalsete õpikute puudumisel ka kutsekoolides üldainete õpetamisel, jättes välja koolitüübile mittevajalikud osad. Vaid mõnes üldaines ilmusid õpikud, mille koostamisel oli arvestatud ka kutsekoolide vajadusi. 1924. aastal ilmus Tallinnas Nikolai Kannu poolt koostatud “Saksa keele lugemisraamat Eesti kesk- ja kutsekoolidele”.

1920. aastate teisel poolel ilmusid Albert Borkvelli poolt koostatud matemaatikaõpikud: “Stereomeetria. Õpperaamat kesk- ja kutsekoolidele” (Tartu, 1927), “Trigonomeetria. Õpperaamat kesk- ja kutsekoolidele” (Tartu, 1929), “Matemaatilise analüüsi põhimõisted ja rakendused. Õpperaamat kesk- ja kutsekoolidele” (Tartu, 1927).

Tartu Kommertsgümnaasiumi õpetaja Karl Mihkla poolt koostatud kaheosaline “Lühike eesti kirjanduslugu kutsekoolidele” ilmus Tartus 1932. ja 1934. aastal. Samalt autorilt ilmus “Eesti kirjanduse ülevaade. Tööraamat kõrgema kutsekooli viimasele klassile” (Tartu, 1939).

Kutsekoolide vajadusi ja taset oli arvestanud ka Jaan Ainelo oma 1927. aastal ilmunud õpiku “Näiteid ja harjutusi eesti keele õigekirjutuse ja grammatika tegelikuks õppimiseks ühes metoodiliste märkustega” koostamisel. Õpik oli mõeldud nii üldhariduskoolidele, kui täiendus- ja kutsekoolidele.

1937 – 1938 ilmusid eesti keele õpikud, mis olid koostatud ka kutsekoolide silmas pidades: H. Jänes, O. Parlo “Eesti keele grammatika ja harjutustik koolidele” IV ja V

³ A. Vassil. Eesti koolimatemaatika ühest arenguetapist. – Matemaatika ja kaasaeg, 1975, nr. 20, lk.

osa - reaalkooli II ja III ning kutsekooli II ja III klassile ning E. Muuk, K. Mihkla "Eesti keskkooligrammatika ühes harjutustikuga" III-V osa - kutsekooli I-III ja reaalkooli I-III klassile.⁴

1940. aastal ilmus Tallinnas J. Jaanisto "Eesti keele õppekomplekt tööstus-, majandus- ja kodundusõpilaste koolidele."

1930. aastate lõpul ilmusid tööstuskeskkoolidele, arvestades nende tehnilist profiili, spetsiaalsed õpikud matemaatikas, füüsikas, keemias, saksa keeles.

1923. aastal asutati kooli- ja lastekirjanduse soetamise fond, kuhu riigieelarveliselt määrati kokku 130 000 krooni, millest õppekirjanduse kirjastajaile anti odavat laenu.⁵

Õppekirjandust andsid välja kõik toleaeagsed juhtivad kirjastused, sest suured tiraažid, kiire läbimüük ja soodus laen kindlustasid suure kasumi. Aktiivse kirjastamistegevuse tulemusena olid juba 1920. aastate algupoole eestikeelsed õpikud olemas kõigis alg- ja keskkooli põhiainetes. Paljudes ainetes ilmus korraga mitu paralleelset eri tasemega õpikut erinevatelt autoritelt.

Kooliraamatute stiihilise väljaandmise kontrollimiseks loodi Haridusministeeriumi juurde 1924. aastal Kooliraamatute komisjon, mille ülesandeks oli ilmuvate õpikute läbivaatamine, arvustamine ning nende koolidele soovitamine.⁶

Komisjoni tegevus tähendas küll kontrolli õpikute sisulise väärtuse üle, kuid ei välistanud paralleelseid õpikuid. Peaaegu kõigis aineis võis kasutada mitut erinevat komisjoni poolt heaks kiidetud õpikut. Et saavutada õpetamisel suuremat ühtsust, hakkas Haridus- ja Sotsiaalministeeriumi Koolivalitsuse osakond, mis täitis alates 1934. aastast Kooliraamatute komisjoni ülesandeid, reguleerima õpikute kasutamist. Alates 1934/35. õppeaastast tohtis alg-, kesk- ja kutsekoolides tarvitada vaid ministeeriumilt vastava loa saanud õpikud.⁷

Nagu eelpool öeldud, tagas soodne konjunktuur üldharidusainete õpikute massilise kirjastamise. Kuid kutsekoolide õppekirjanduse väljaandmisel oli mitmeid takistusi ning see ei saanud niisugust hoogu sisse. Lisaks õpikute autorite nappusele oli takistuseks ka õpikute väiksed tiraažid. Kuulus ju igasse põhilisemasse kutsekoolide tüüpi vaid

94.

⁴ Haridusministeeriumi Teataja, 1939, nr. 1, lk. 5, 6.

⁵ Hariduse- ja Sotsiaalministeeriumi tegevuse ülevaade 1918-1934. Tallinn, 1934, lk. 26.

⁶ Samas, lk. 26.

⁷ Haridus- ja Sotsiaalministeeriumi Teataja, 1933, nr. 2, lk. 23.

alla 10 kooli. Kirjastusäriselt ei olnud kutseaineliste õpikute väljaandmine tasuv, liiatigi ei olnud kutsekoolide õpilasel kohustust õpikuid osta.

Järgnevalt vaatleme, milliseid erialaõpikuid kutsekoolidele aastail 1920 -1940 välja anti.

Tööstuslike ja tehniliste õppeasutuste tarvis koostasid 1920. aastatel õppekirjandust põhiliselt kaks tööstuslik-tehnilise kutsehariduse eestvedajat: Tallinna Tehnikumi juhataja insener Herman Reier ja Riigi Tööstuskooli juhataja Theodor Ussisoo. 1930. aastail lisandus neile palju teisi autoreid. H. Reieri sulest oli ilmunud juba 1918. aastal kirjastuse “Kodu” väljaandes mitu metallitöö käsiraamatut, mida tööstuskoolides sai õpperaamatuna tarvitada. Need olid “Galvanotehnika käsiraamat”, “Metallitamise käsiraamat” ja “Metallitreiali käsiraamat”. Nimetatud raamatud sisaldasid lisaks üksikasjalikele tööprotsesside kirjeldamisele ka sõnastikke, kus oli ära toodud raamatus leiduvad eestikeelsed oskussõnad ja nende saksakeelsed vasted. 1920. aastal ilmus Tallinnas H. Reieri toimetusel koos N. Jantesega “Autojuhi käsiraamat”. 1924. aastal ilmus “Mootorid. Käsiraamat mootoriomanikule ja masinajuhile”, samuti H. Reieri toimetusel .

1918. aastal ilmus Tallinnas T. Ussisoo koostatud “Geomeetriline joonestamine”, 1920. aastal “Saetööd”. 1925. aastal ilmus Tallinnas samal autoril koos Paul Tammega “Puutehnoloogia tööstuskoolidele ja mööbelseppadele”. T. Ussisoo “Geomeetriliste pind- ja ruumalade arvutamine” I ilmus 1930. aastal Tallinnas. 1921. aastal ilmus Tallinnas G. Hackeri “Elektrotehnika algõpetus”.

1926. aastal ilmus Tallinnas H. Reieri sulest põhjalik õpik “Mehaaniline tehnoloogia tööstuslistele koolidele” 1. osa. Õpiku juurde kuulusid lisana joonised.

“Mehhaanilise tehnoloogia tööstuslikkudele koolidele” 2. osa ilmus 1928. aastal ning 3. osa 1930. aastal. 1927. aastal ilmus Tallinnas H. Reieri “Kujutav geomeetria”.

O. Petersoni “Töö, tööstuse korraldus ja töö kaitse” ilmus Tallinnas 1926. aastal.

1927 -1930 ilmus 15 vihikuna Karl Bolšakovi “Käsiraamat kirjaladujale”, mis oli kasutatav õpikuna Trükitööstuskoolis.

1929. aastal ilmus Tallinnas Johannes Palsi sulest “Raadiotehnik” 1. ja 2. vihik.

1928 -1930 ilmus mitmeid õpperaamatuid autoasjanduse alal: Jaan Ivand “Autotehnika. Mootorite osa ühes lühikese auto abimehanismide ülevaatega” (Tartu, 1928) ning Viktor Raukas “Auto juhtimisõpetus (sõiduõpetus) ühes sundmääruste tundmisega” (Tartu, 1928). J. Ivandi “Autoõpetus” 2. osa ilmus 1930. aastal.

Edaspidi ilmus tööstuskoolide juhatajate ja õpetajatel sulest rida kutsehariduslikke õpperaamatuid.

Võru Tööstuskooli juhataja Hendrik Hendrikson koostas “Puupeitsid. Nende valmistamine ja kasutamine” (1928, Võru).

1928. aastal ilmus Tallinnas „Riigi Tööstuskooli õpetajalt Edgar Margensilt “Ärikirjavahetus”.

Johannes Karelli “ Puutööde põhiõpetus ja metoodika” ilmus 1929. aastal Rakveres.

Tartu Linna Tööstuskooli õpetaja ning “Pallase” kunstikooli lektorina töötanud Leo Sapotzki sulest ilmus “Kujutava geomeetria ja konstruktiivse perspektiivi algõpetus” I anne (1929, Tartu).

Tartu Linna Tööstus- ja Majandusõpilaste Kooli direktor Mihkel Vellema koostas “Tehnika käsiraamatu töösturile, tehnikule, meistrile, õppinud töölisele, tööstusõpilasele, ehitusöölisele, masinistile ja motoristile.” (Tartu, 1929). Nimetatud õpperaamat pidi aitama valmistada vastavaks kutseeksamik. 1936. aastal ilmus samalt autorilt teine analoogne, parandatud ja täiendatud tehnika käsiraamat.

1932. aastal ilmusid Tartus Konstantin Grimmi poolt koostatud “Tehnilised õppevihikud” I-VII. Need olid töövihikud erinevate tehnika-alaste teemade käsitlemiseks ning sisaldasid ka praktiliste tööde kirjeldusi.

1930-1936 ilmus mitu ehitusalast õpperaamatut: maalritööliste ametiühingu väljaandel ilmus mahukas “Maalri käsiraamat”(Tallinn, 1930), Arnold Kallaste sulest “Maalritöö õpperaamat” (Tallinn, 1936), Arhitektide Ühingu väljaandena “Ehituskäsiraamat” (Tallinn, 1931), Aleksander Kleini sulest “Ehitusõpetus”(Tallinn, 1931) ning A. Johanson “Ehitusmaterjalid” 1. osa (Tallinn, 1936).

1932. aastal ilmus Tallinnas mitmeosaline “Puutehnoloogia tööstuskoolidele”, mille autoriteks olid jällegi T. Ussisoo ja P. Tamm. Antud õpiku 1. osa kirjutasid P. Tamm ja T. Ussisoo koos, 2. osa - “Mööblitööstus I” autoriks oli P. Tamm ning 3. osa - “Mööblitööstus II” autoriks oli T. Ussisoo.

1936. aastal ilmus kaks mahukat elektrotehnika õpperaamatut: H. Jaanson sulest “Elektrotehnika algõpetus” (Tallinn, 1936) ning Andres Kalmuselt “Elektrotehnika õpperaamat” (Tallinn, 1936).

Samal aastal ilmus ka Paide Tööstuskooli juhatajalt E. Treubergilt “Mehaanika õpperaamat tööstuskoolidele”, mis lõi kindla aluse mehhaanika õpetamisele neis koolides.⁸

1936. aasta esimesel poolel kogus Haridusministeeriumi Kutseoskuste osakond andmeid kõigis kutseõppeasutuste tüüpides neis kasutusel oleva õppekirjanduse kohta. Selgus, et kutsekoolides on õpperaamatute probleem terav - paljudel erialadel puudusid vastavad õppe- ja käsiraamatud, mis raskendas oluliselt õppetööd. Neil erialadel kasutati teoreetilisel õppetööl loengusüsteemi, mis oli aga õpilastele küllalt vaevanõudev ning tülikas. Paljud õpilased, eriti põllutöökoolides, olid koolist mitu aastat eemal olnud ning ei suutnud tunnis antavaid seletusi arusaadavalt üles kirjutada. Väga terav oli kutsehariduslike õpperaamatute probleem ka väljaspool koole: Tööoskusametis õppinud töölise ja meistri kutseeksamite sooritajatel puudusid õppe- ja käsiraamatud, mille järgi eksamiks valmistuda.⁹

Antud olukorras tegi Kutseoskuse osakonna direktor V. Päts haridusministrile ettepaneku moodustada Kutseoskuste osakonna juurde kutseoskuslike õpperaamatute komisjon. Ministri otsusega 7. septembrist 1936 moodustatigi nimetatud komisjon, mille esimeheks määrati tööstuslik-tehnilise hariduse nõunik H. Norman, liikmeteks nõunikud E. Terasmäe, A. Martin ja I. Jaik ning kutsehariduskoolide õpetajate ühingu esindaja ja erialaspetsialistid.¹⁰

Komisjoni esmaseks ülesandeks oli välja selgitada kutsekoolide liikide kaupa, missuguseid õpikuid vajatakse. Seejärel korraldada õpikute koostamine, leppida kokku autorite ja kirjastajatega, määrata käsikirjade valmimise tähtajad. Valminud käsikirjade läbivaatamise võttis Kutseoskuste osakond enda peale, kirjastamine ja levitamine jäeti autorite kaudu kirjastajatele. 1. detsembriks 1936 töötati H. Normani (tööstuskoolid ja tehnikaõppeasutused), E. Terasmäe (põllutöö- ja aianduskoolid), A. Martini (naiskutse- ja kodumajanduskoolid), J. Kiiveti (majanduskoolid) poolt välja kavad missuguseid õpikuid ja mis järjekorras vajatakse. Kokkuvõttes selgus, et kutsekoolides vajatakse kokku 215 mitmesugust õppe- ja käsiraamatut.¹¹

⁸ ERA, f. 1108, n. 6, s. 362, l. 93.

⁹ ERA, f. 1108, n. 6, s. 357, l. 191, 151.

¹⁰ ERA, f. 1108, n. 6, s. 357, l. 191

¹¹ ERA, f.1108, n.6, s. 357,l. 111, 164.

Kutseoskuslike õpperaamatute komisjoni algatusel hakkas Inseneride Koda korraldama meistrite ja õppinud tööliste käsiraamatute koostamist tehnilistel aladel. 1936/37. õppeaastal koostati seal 12 käsikirja erinevatele erialadele.¹²

Inseneride Koda moodustas 1938. aastal kooperatiivühingu, mille ülesandeks sai tehniliste õpperaamatute koostamine ja kirjastamine. 1938. aasta jooksul trükiti seal 20 tehnilist õppe- ja käsiraamatut.¹³

Sestpeale, kui Kutseoskuse osakond hakkas 1936. aastal kutseõppeasutuste õppekirjanduse probleemiga intensiivselt tegelema, hakkas igal aastal ilmuma hulgaliselt erinevate erialade õpikuid ja käsiraamatuid.

Sellel ajal töötas kutseharidussüsteemis juba hulgaliselt häid õpetajaid, kõrgharidusega insenere, agronome ja teisi spetsialiste, kes olid võimelised oma erialal õpikuid kirjutama.

Tööstuslikele ja tehnilistele kutseõppeasutustele ilmus aastail 1937-1940 Paul Tampere "Trükikirjast, tema sünnist ja valmimiskäigust" ning "Algteadmisi trükiladumisest" (Tallinn, 1937), A. Kalmuse ja V. Issakovi "Raadiotehnika õpperaamat" (Tallinn, 1937).

K. Böläu "Hoonete ehituskonstruksioonidest" (Tallinn, 1938), "Betoontööde eriteadlase käsiraamat", tõlkinud insener E. Tomingas (Tallinn, 1939), A. Krik "Maalri käsiraamat", T. Ussisoo "Metallide tehnoloogia konspekt", 3. trükk (Tallinn, 1939), J. Salm, H. Pöder, O. Lippmaa "Kingsepa ja pealsetegija käsiraamat" (Tallinn, 1935) R. Rava "Üldine elektrotehnika" (Tallinn, 1939), A. Talviste "Automootorid, nende töötamine, üksikosad, jahutamine, korrastamine ja rikked" (Tallinn, 1939), E. Olving "Treiali ja freesija käsiraamat" (Tallinn, 1939), K. Andessaar "Plahvatusmootorid ja nende abimehhanismid" (Tallinn, 1939).¹⁴

Sel perioodil ilmus ka rida kutsekoolidele mõeldud teoreetiliste ainete õpikuid. Seni puudusid kutseõppeasutuse spetsiifikale vastavad keeleõpikud. Tartu Tööstuskeskkooli vanemõpetaja Ludvig Sapotzki koostas sõnastikku sisaldava "Deutsches Lehr- und Lesebuch für Gewerschulen" (Tartu, 1938), mis oli eelkõige mõeldud meestööstuskoolidele. Trükivalgust nägi M. Vellema "Kodaniku- ja

¹² Haridusministeeriumi tegevus 1936/37. Tallinn, 1937, lk. 18.

¹³ ERA, f. 1108, n. 6, s. 361, l. 2

¹⁴ ERA, f. 1108, n. 6, s. 362, l. 69, 72, 123, 165; f. 1108, n. 6, s. 358, l. 88.

tööstusõpetuse ning tööstusliku kalkulatsiooni ja arvepidamise käsiraamat ja Eesti Vabariigi Põhiseadus” (Tartu, 1938).

Ilmus 6. trükk T. Ussisoo “Ühiskonna- ja käitiseõpetuse käsiraamatust” (Tallinn, 1938), mis andis konspektiivsel kujul igale õppinud töölisele vajalikud teadmised ühiskonnaõpetusest, tööseadusandlusest ja kindlustusest.¹⁵

Veel ilmusid Võru Tööstuskeskkooli õpetaja, insener J. Puustalu “Keemia õpperaamat tööstuskeskkoolidele” (Tallinn, 1940), Narva Tööstuskeskkooli juhataja A. Muti “Matemaatika tööstuskeskkoolidele” (Tallinn, 1940), Läänemaa ja Valga tööstuskoolides õpetajana töötanud R. Rava “Tehniline füüsika” (Tallinn, 1938) ja J. Jakki “Üldise ametirehkenduse õpik” (Tallinn, 1940).¹⁶

Majanduskoolidel, mis eksisteerisid juba tsaariajal, vabariigi algul nii teravat õpikute puudust ei olnud. Ka olid nende tunnikavad küllaltki sarnased üldharisulike keskkoolide omadele, seega olid ka samad üldainete õpikud kasutatavad. Esimeste erialaste raamatutena ilmusid L. Ibruse “Raamatupidamise õpperaamat” (Tallinn, 1922) ning K. Trukkeli “Raamatupidamise õpetus” (Tartu, 1926). 1929. aastal ilmus Tallinnas Nikolai Puura koostatud “Kaubandusearitmeetika”. 1930. aastal ilmus T. Ussisoo “Masinakiri”, mis oli mõeldud Ameerika 10-sõrmelise kirjutusviisi omandamiseks, raamat sisaldas ka ärikirjade näiteid. 1935. aastal ilmus samalt autorilt “Pime –masinkirja õpetus” (Tallinn, 1935). Samuti ilmus Tartu Ühiskommertsgümnaasiumi matemaatika- ja füüsikaõpetaja Eduard Mossi koostatud “Kaubandusaritmeetika harjutustega” I (Tartu, 1930). Õpiku teine osa ilmus 1937. aastal Tartus.

Eduard Ahas, samuti Tartu Ühiskommertsgümnaasiumi õpetaja, koostas õpperaamatu “Stenograafia kool” I- III, mis oli metoodiliselt korraldatud ametlikult tarvitusel oleva Stolze-Schrey süsteemi järgi (Tartu, 1930). 1936. aastal ilmus samalt autorilt “Stenograafia lugemik”.

1930. aastal ilmus Riigikogu endise stenografisti Harald Habermani koostatud “Eestikeelne kiirkiri” (Tallinn, 1930). H. Haberman koos Rudolf Ottensoniga koostasid “Kiirkirja lugemiku” (Tartu, 1937).

¹⁵ ERA, f. 1108, n.6, s. 362, l. 54, 115, 72.

¹⁶ Samas, l. 88, 351

Georg Grafi sulest ilmus “Äriline kirjavahetus. Praktiline raamatupidamise ja kaubanduseteaduse kursus” (Tallinn, 1935). Aasta hiljem ilmus samalt autorilt “Äriline kirjavahetus ja õigusteaduse käsiraamat” (Tallinn, 1936).

Kaubandus- ja kommertskoolides õppekavas olnud ilukirja sai õppida Tallinna 1. Poeglaste Kommertskooli õpetaja Eduard Kana koostatud “Ehte ja plakatkiri” (Tallinn, 1934) järgi.

1920. aastatest oli kasutusel T. Ussisoo “Plakatkiri puusulega”.

1938. aastal ilmusid Tartus A. Kaljoti koostatud “Kaubanduskirjavahetus harjutustega” ja J. Tammo “Raamatupidamise õpetus. Harjutustega koolidele ja iseõppijaile.” 1940. aastal ilmus majanduskoolidele 6.vihikust koosnev B.Härma, R. Ottensoni “Büroopraktika õpik.”¹⁷

Naiskutse- ja kodumajanduskoolidele ilmus 1920-30. aastail küllalt arvukalt õppe- ja käsiraamatuid.

1918. aastal oli juba ilmunud Tartu Naisühingu Kutsekooli juhataja Alma Johanson poolt koostatud “Taimevärvide õpetus”.

1924. aastal ilmus Tallinnas põhjalik õpperaamat, Elna Häkkineni “Naiskäsitööd”, mis andis rikkalikult illustreerituna ülevaate põhilisematest naiskäsitöö aladest, materjalidest, töövahenditest.

Kuigi Tallinna Naiskutsekooli juhataja Anni Varma leidis sel õpikul mitmeid puudusi olevat (raamat oli samaaegselt nii õpik õpilasele kui ka metoodikaraamat õpetajale, mõnede töövõtete seletused olid arusaamatud, raamatus oli palju keelevigu), oli see esimese õpikuna naiskäsitöö alal väga vajalik.¹⁸ Seda enam, et analoogset õpikut niipea ei ilmunud.

Käsitöö alalt ilmusid Helena Oikkoneni koostatud “Kangakudumise õpetus” (Tallinn, 1926) ning Lovise Varimõisa “Kangakudumise õpetus ühes 213 mustriga” (Tartu, 1927), millest 1930. aastal juba kordustrükk ilmus. 1935. aastal ilmus J. Ormussoni koostatud “Heegeldamine, kudumine. Fileetöö”. 1939. aastal ilmus Tartu Naisühingu Kutsekooli väljaandena “Rahvakunst tänapäeval”, kus ka käsitööd kajastati.

Joonistamise alal ilmus 1920. aastail mitmeid raamatuid, sest tsaariajal pöörati joonistamisele väga vähe tähelepanu ning ka õpetajad ei osanud seetõttu joonistamist

¹⁷ ERA, f. 1108, n.6, s.362, l. 187, 436.

¹⁸ Kasvatus, 1925, nr.7, lk. 217-219.

õpetada. Naistööstuskooli õppeplaanis oli joonistamisel ja kompositsioonil tähtis koht kui ilutunde, tähelepanu, silmamõõdu, mõtte- ja loomevõime arendajal.

Kunstiõpetaja Gustav Mooste koostas terve sarja kunstiõpetuse raamatuid: “Vesivärvide õpetus (Tallinn, 1920) sisaldas värviõpetust ja akvarellitehnikat, “Perspektiivi õpetus” I-II (Tallinn, 1920-1921), ”Värvide kokkukõla õpetus” (Rakvere, 1925). Samal ajal ilmusid ka A. Kivi “Joonistamise õpetus” I-II (Tallinn, 1921-1923), kus õpetati joonistama, tutvustati materjale, värve, Eesti-teemalisi mustreid.

Tartu Naisühingu Käsitöökooli joonistamisõpetaja Aleksander Remmelilt ilmus “Perspektiivi õpperaamat” (Tartu, 1924). 1927. aastal ilmus Tartus samal autoril “Ilustamisõpetus (ühes värvide õpetusega)”, 1939. aastal “Üldine ornamendi õpetus” ning 1940. aastal “Värvused ja värvuskokkukõlad”¹⁹

“Üldist ornamendiõpetust” arvustanud naiskutsekoolide käsitööõpetajana tuntud A. Lüüsi häiris kogu raamatut läbinud eestlaste hingelaadile võõras vaim, mis jäljendas eel-Hitleri-aegse Saksamaa moeajakirjade stiili, eriti andnut see tunda stilisatsiooni osas.

1939. aastal ilmus A. Sivadi ja E. Kana poolt koostatud “Joonistamise õpetuse käsiraamat”.²⁰

Õmblemise alalt ilmus hulgaliselt õppe- ja käsiraamatuid. 1925. aastal ilmus Tartus M. Tammkivi “Naisterahva riide joonistuse ja juurdelõikuse õpetus”. Juurdelõikamistehnika spetsialisti Peeter Ferdinand Metusala poolt koostatud “Täielik akadeemiline naisterahvariide juurdelõikuse kursus” ilmus 1925. aastal (kordustrukk 1931. aastal) ning vastav raamat meesteriide kohta 1928. aastal Tallinnas. Need olid õpperaamatud koolidele, kursustele või iseõppijatele. 1934. aastal ilmus Tallinnas Linda Ormessoni “Pesu õmblemine ja kaunistamine”.

Spetsiaalselt naiskutsekoolide õpikuteks ilmusid Arnold Aljaku poolt koostatud “Õmblustöödel tarvitavad kaubad” (Tallinn, 1929) ning Anni Varma “Õmblustööde tehnika” I (Tallinn, 1930).

1934. aastal ilmus samuti õpperaamatuna Elli Sammi koostatud “Naisrõivaste lõiked”. Moodi ja selle ajalugu käsitles Aleksander Remmeli sulest ilmunud “Rõivakunst ja mood” (Tallinn, 1933), millest 1938. aastal kordustrukk ilmus.

¹⁹ ERA, f. 1108, n. 6, s. 352, l. 525.

1937.aastal arutati Haridusministeeriumis naiskutsekoolide juhtide nõupidamisel naiskutsekoolidele vajalike õpikute kirjastamise kava. Kuna naiskutsekoolidele oli erialaseid õppe- ja käsiraamatuid ilmunud pidevalt, ei olnud siin õpikute puudus nii suur nagu tööstus- või põllutöökoolides. Nenditi, et viie esimeses järjekorras vajamineva õpperaamatu (“Rõivatöö tehnika ühes materjaliõpetusega”, “Kangakudumine”, “Rahvarõivad ja rahvuslik ornament”, “Praktiline värvimine”, “Kompositsiooni põhialused”) käsikirjad on juba valmimisel.²¹

Tervishoiu õpikuna oli kodumajandus- ja naiskutsekoolides esialgu tarvitav Aleksander Veidermani “Tervishoiu õpperaamat keskkoolile ja eneseharimiseks” (Tallinn, 1922). Raamatus käsitleti lapse ja töötervishoidu, toitumist, nakkushaigusi, riietumist ja esmaabi. 1936. aastal ilmus L. Mahlstein-Männiku poolt koostatud “Inimese anatoomia ja füsioloogia koos tervishoiuga”, kus käsitleti nii isiklikku kui ühiskondlikku tervishoidu.

Sobivateks õpperaamatuteks, kus käsitleti nii tervishoidu kui lastehoidu olid dr. O. Madissoni ja dr. med. H. Madissoni “Lapse ja ema tervishoid” ning dr. A. Lüüsi “Laste ühiskondlik tervishoid”²²

Lastehoiu ja -kasvatuse alalt ilmus 1934. aastal Tartus A. Elango “Kasvatusteadus”, 1936. aastal dr. O. Madissoni “Meie laps ja tema eest hoolitsemine” ning Helmi Lille “Meie imik” (Tallinn, 1937). Spetsiaalset nais- ja kodumajanduskoolidele välja antud tervishoiu ja lastehoiu õpikut ei olnud. Need olid raamatud, mida õpetajad ja õpilased said käsiraamatutena kasutada.

Alles 1938. aastal ilmus esimene kutsekoolidele mõeldud kasvatusalane õpperaamat - Kehtna Kodumajanduskooli õpetaja L. Kalling-Kanti koostatud “Lapse areng ja kasvatus”. See oli lihtsas ja arusaadavas keeles, ilma raskete võõrapäraste terminiteta, konkreetne ja asjalik õpik ilma psühholoogialaste eelteadmisteta inimestele. Õpetajatelt sai see õpik positiivse hinnangu, sest A. Elango “Kasvatusteadus” oli liiga raske algkoolist tulnud õpilastele.²³

Kodumajanduslikes ainetes nagu kodu korrashoid, kodune arvepidamine ning elamu sisustamine ei olnud ka spetsiaalseid õpikuid. Käsiraamatutena kasutati erinevaid perenaise käsiraamatuid: Adeline Tannbaum “Keedu- ja majapidamise juht” (Tartu,

²⁰ ERA, f. 1108, n. 6, s. 358, l.13, 17, 88.

²¹ ERA, f. 1108, n. 6, s. 358, l. 7.

²² ERA, f. 1108, n.6, s. 358, l. 68

1924), majapidamisinstruktor Emma Leesment-Mälberg “Perenaise käsiraamat” (Tallinn, 1929).

Kõige enam tarvitatavaks raamatuks oli Alma Martini “Perenaise käsiraamat” (Tartu, 1934), kus käsitleti nii toitlustamist, kodukorrastamist, tervishoiud jm.

Salme Masso “Kodu korrashoid” sobis samuti kodumajanduslikele koolidele.

Elamusisustamise alal sobisid kasutada Aleksander Remmeli “Otstarbekohane ja kaunis kodu” (Tartu, 1937), A. Kleini “Moodne elamu”, E. Aaslava “Kaunis kodu”. Üksikküsimuste selgitamiseks kasutati ajakirju “Taluperenaine”, “Tervis” jm.²⁴

Toitlustamisel oli kodumajanduslike koolide õppe- ja käsiraamatute nimekirja võetud 1934. aastal Tallinnas ilmunud C. Teigerstedti “Toitlusõpetus” (tõlkinud J. Hunt). Kodumajanduskoolide õpetajad leidsid aga, et see on liiga eluvõõras ning ei sisalda kõike vajalikku. Õpetajad tarvitasid õpetamisel meelsamini Ella Kituneni ja Kerttu Olsoni koostatud “Martan Ruokatalousoppi” ja G. Johanson “Kotitalousopin alkeet”. Kasutati ka eespool nimetatud perenaise käsiraamatuid ning H. Ottensoni “Aiasaaduste alalhoid” (Tartu, 1930) ning Kodumajanduskoja väljaannet “Kodumaa marjad ja puuviljad kogu aasta.”²⁵

Põllutöökoolidel oli õpikute osas sama olukord: mitmesuguseid üksikalasid käsitlevaid teoseid ning käsiraamatuid tegelikule põllumehele ilmus, aga spetsiaalseid õpikuid ainete kaupa ilmus vähe. Spetsiaalselt põllumajanduslike koolide õpikuna ilmusid erinevail aastail J. Mägi “Koduloomade anatoomia ja füsioloogia” (Tallinn, 1920), Aleksander Rängel “Koduloomade arstimine ja sünnitusabi” (Tallinn, 1924), August Rebane “Põllumajapidamise õpetus” (I osa Tallinn, 1923, II osa 1927), August Eslas “Taluraamatupidamisõpetus” (Tallinn, 1926), Richard Klesment “Aiatöö õpperaamat” (Tallinn, 1924, kordustrükk 1931), A. E. Sandelin (soome keelest tõlkinud A. Olt-Ojasalu) “Piima ja piimasaaduste bakteriõpetus” (Tallinn, 1926), Nils Hansson “Koduloomade söötmine” (Tallinn, 1928), Kristjan Stören “Piimanduse õpetus” (norra keelest tõlkinud J. Rumessen, Tallinn 1929), Julius Aamissepp “Söödajuurvilja kasvatus” (Tallinn, 1930), Madis Sillaots “Põllumajandusline maatundmine” (Tartu, 1930), Leo Rinne “Maaparanduse alused” (Tallinn, 1931),

²³ ERA, f. 1108, n. 6, s. 361, l. 233, 266.

²⁴ ERA f. 1108, n.6, s. 358, l.62-63.

²⁵ ERA, f. 1108, n. 6, s. 358, l. 62-65.

Aleksis Prima, Frits Raska “Köögiviljaaed” (Tartu, 1934), J. Jaakson “Põllumajanduslik aritmeetika ülesandeis (Tallinn, 1932).

1- ja 2-aastaste põllutöökoolide õppeplaanis ettenähtud ainete jaoks oli see nimekiri enam-vähem piisav. Tehniliste tööde, metsanduse, talundi korrashoiu õpetuse, ning taimekasvatuse üksikute osade kohta õpikud puudusid.²⁶ Põllutöö-, aiandus- ning karjakasvatuskoolides kasutati ka “Põllumehe käsiraamatu” ning “Tegeliku aianduse ja mesinduse käsiraamatu” (Tartu, 1934) erinevaid osi. Nende raamatute puuduseks oli see, et aine ei olnud rühmitatud niisuguste ühikutena, kui ta koolis vajalik oleks olnud, ka puudus metoodiline ainekäsitus.

Põllutöökeskkoolide ja põllumajanduslike erikoolide vajadusi see nomenklatuur kaugeltki ei rahuldanud.

1936. aasta novembris-detsembris toimus Haridusministeeriumis mitu põllumajanduslike koolide õppekirjanust käsitlevat nõupidamist koolijuhatajate osavõtul.

Sama aasta detsembris E. Terasmäe poolt koostatud põllumajanduslike kutsekoolide õppe- ja käsiraamatute väljaandmise lähema 3 aasta kavas oli põllutöökoolidele vajalike õpikute nimekirjas 12, aianduskoolidele 7, piimanduskoolidele 5 raamatut. Järgnevateks aastateks oli planeeritud veelgi lisa.

Peale eriainete nähti ette ka vastavate üldainete õpikute väljaandmist. Nõupidamistel nenditi, et õpikute vähesus on oluliselt kahandanud õppetöö tulemuslikkust. Lisaks ei olnud õpilased suutelised rahapuudusel kõiki olemasolevaidki õpikuid muretsema, oli läbi aetud vaid kooli omadega. Leiti, et kirjastused peaksid õpikute hinda alandama ning, et see saaks toimuda vaid riiklikul toetusel.²⁷ Nenditi ka, et paljud senised õpikud on vananenud, vajaksid kiiresti kaasajastamist. Eriti ei olnud seniste õpikutega rahul karjakasvatustlike õppeasutuste juhatajad, kelle arvates ei olnud vastuvõetaval tasemel K. Störeni “Piimanduse õpetus”, A. E. Sandelini “Piima ja piimasaaduste bakteriõpetus”, J. Mägi “Koduloomade anatoomia ja füsioloogia”, Aleksander Rängeli “Koduloomade arstimine ja sünnitusabi”, Nils Hanssoni “Koduloomade söötmine”. Viimane neist ei olnud Eesti oludele vastav, teised olid vananenud või liiga keerulised.²⁸

²⁶ Eesti raamatute üldnimestikud 1924-1939; ERA, f. 1108, n. 6, s. 362, l. 341, s. 357, l. 155.

²⁷ ERA, f. 1108, f. 6, s. 362, l. 341-343, s. 357, l. 151.

²⁸ ERA, f. 1108, n. 6, s. 357, l. 218-220

1939. aastal ilmus Tallinnas karjakasvatuskoolidele A. Ruudvere, N. Masso “Karjakontrollarvepidamise abitabelid” ning A. Volbergi, A. Kivimäe, J. Saarsoo “Karjalaudad ja nende sisustus”. 1937. aastal ilmus Tallinnas põllutöökoolide tarvis L. Kuusentali “Kanakasvatus” ning 1940. aastal J. Tohveri “Heinaseemnekasvatus”.

Aianduse alalt ilmu 1937. aastal Tartus K. Hinno, A. Mätlik, A. Prima, A. Simon “Puuviljaaiandus”, E. Lepik, K. Zolk “Taimekaitse”, A. Mätlik, A. Prima “Köögiljaaed”, J. Port “Aianduse ajalooline areng”, J. Port “Iluaiandus”, A. Prima “Muld, väetised, aiatööriistad”.

Niisugune oli olukord õppekirjanduse vallas kutseharidussüsteemis aastail 1920-1940. Paljud tol ajal kirjutatud õppe- ja käsiraamatud olid esimesed omal alal ilmunud raamatud Eestis.

Alates 1937. aastast, kui Kutseoskuste osakond kutsekoolide õppekirjanduse probleemi üles tõstis ning selle lahendamiseks intensiivsemalt tegelema asus, hakkas plaanijärgselt ilmuma kutsekoolidele vajalikke, spetsiaalselt neile kirjutatud heatasemelisi õpikuid. Arvestades aga suurt vajadust õpikute järele, jõuti planeeritust vähe ellu viia.